

**CIHM
Microfiche
Series
(Monographs)**

**ICMH
Collection de
microfiches
(monographies)**

Canadian Institute for Historical Microreproductions / Institut canadien de microreproductions historiques

© 1996

Technical and Bibliographic Notes / Notes techniques et bibliographiques

The Institute has attempted to obtain the best original copy available for filming. Features of this copy which may be bibliographically unique, which may alter any of the images in the reproduction, or which may significantly change the usual method of filming are checked below.

- Coloured covers / Couverture de couleur
- Covers damaged / Couverture endommagée
- Covers restored and/or laminated / Couverture restaurée et/ou pelliculée
- Cover title missing / Le titre de couverture manque
- Coloured maps / Cartes géographiques en couleur
- Coloured ink (i.e. other than blue or black) / Encre de couleur (i.e. autre que bleue ou noire)
- Coloured plates and/or illustrations / Planches et/ou illustrations en couleur
- Bound with other material / Relié avec d'autres documents
- Only edition available / Seule édition disponible
- Tight binding may cause shadows or distortion along interior margin / La reliure serrée peut causer de l'ombre ou de la distorsion le long de la marge intérieure.
- Blank leaves added during restorations may appear within the text. Whenever possible, these have been omitted from filming / Il se peut que certaines pages blanches ajoutées lors d'une restauration apparaissent dans le texte, mais, lorsque cela était possible, ces pages n'ont pas été filmées.
- Additional comments / Commentaires supplémentaires: Text in Ukrainian.

L'Institut a microfilmé le meilleur exemplaire qu'il lui a été possible de se procurer. Les détails de cet exemplaire qui sont peut-être uniques du point de vue bibliographique, qui peuvent modifier une image reproduite, ou qui peuvent exiger une modification dans la méthode normale de filmage sont indiqués ci-dessous.

- Coloured pages / Pages de couleur
- Pages damaged / Pages endommagées
- Pages restored and/or laminated / Pages restaurées et/ou pelliculées
- Pages discoloured, stained or foxed / Pages décolorées, tachetées ou piquées
- Pages detached / Pages détachées
- Showthrough / Transparence
- Quality of print varies / Qualité inégale de l'impression
- Includes supplementary material / Comprend du matériel supplémentaire
- Pages wholly or partially obscured by errata slips, tissues, etc., have been refilmed to ensure the best possible image / Les pages totalement ou partiellement obscurcies par un feuillet d'errata, une pelure, etc., ont été filmées à nouveau de façon à obtenir la meilleure image possible.
- Opposing pages with varying colouration or discolourations are filmed twice to ensure the best possible image / Les pages s'opposant ayant des colorations variables ou des décolorations sont filmées deux fois afin d'obtenir la meilleure image possible.

This item is filmed at the reduction ratio checked below /
Ce document est filmé au taux de réduction indiqué ci-dessous.

10x			14x			18x			22x			26x			30x				
						✓													
12x			16x			20x			24x			28x			32x				

The copy filmed here has been reproduced thanks to the generosity of:

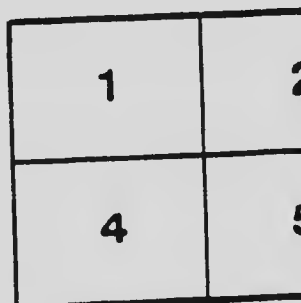
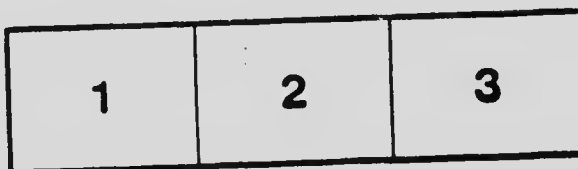
National Library of Canada

The images appearing here are the best quality possible considering the condition and legibility of the original copy and in keeping with the filming contract specifications.

Original copies in printed paper covers are filmed beginning with the front cover and ending on the last page with a printed or illustrated impression, or the back cover when appropriate. All other original copies are filmed beginning on the first page with a printed or illustrated impression, and ending on the last page with a printed or illustrated impression.

The last recorded frame on each microfiche shall contain the symbol \rightarrow (meaning "CONTINUED"), or the symbol ∇ (meaning "END"), whichever applies.

Maps, plates, charts, etc., may be filmed at different reduction ratios. Those too large to be entirely included in one exposure are filmed beginning in the upper left hand corner, left to right and top to bottom, as many frames as required. The following diagrams illustrate the method:

L'exemplaire filmé fut reproduit grâce à la générosité de:

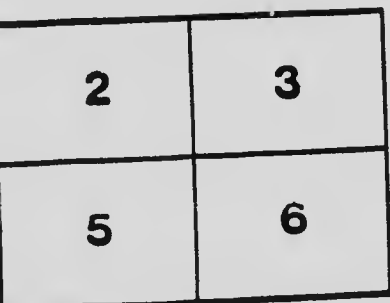
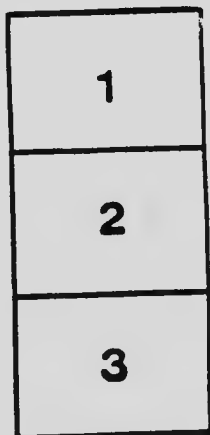
Bibliothèque nationale du Canada

Les images suivantes ont été reproduites avec le plus grand soin, compte tenu de la condition et de la netteté de l'exemplaire filmé, et en conformité avec les conditions du contrat de filmage.

Les exemplaires originaux dont la couverture en papier est imprimée sont filmés en commençant par le premier plat et en terminant soit par la dernière page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration, soit par le second plat, selon le cas. Tous les autres exemplaires originaux sont filmés en commençant par la première page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration et en terminant par la dernière page qui comporte une telle empreinte.

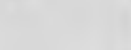
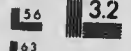
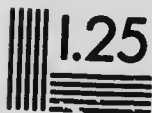
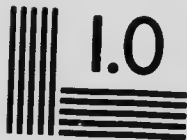
Un des symboles suivants apparaîtra sur la dernière image de chaque microfiche, selon le cas: le symbole \rightarrow signifie "À SUIVRE", le symbole ∇ signifie "FIN".

Les cartes, planches, tableaux, etc., peuvent être filmés à des taux de réduction différents. Lorsque le document est trop grand pour être reproduit en un seul cliché, il est filmé à partir de l'angle supérieur gauche, de gauche à droite, et de haut en bas, en prenant le nombre d'images nécessaire. Les diagrammes suivants illustrent la méthode.

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

(ANSI and ISO TEST CHART No. 2)

APPLIED IMAGE Inc

1653 East Main Street
Rochester, New York 14609 USA
(716) 482 - 0300 - Phone
(716) 288 - 5989 - Fax

„СВІДОМА СИЛА” Ч. 3.

Пролетарі всіх країн, єдняйтеся!

Б. ЛОЙКО.

**ЗЕМЛЯ
І ЧОЛОВІК**

Переклав з російського
Г. Мак.

Торонто, 1915.

„SWIDOMA SYLA” 393 Queen St. W.

HD9000

.5

L6515

c. 2

890964

I

Кажуть, на землі жити стало тісно. В добрі старі часи правителі ріжких царств були переконані, що чим більше у них живе людей і чим скорше они розмножують ся, тим більше робочих рук рахусть ся в краю, тим скорше росте витвір продуктів і розвиває ся торгівля ними, тим більше держава стає від того сильніша і могутніша. Богато з таких правителів, неcludючись о побільшенє мешканців свого краю, не тільки заманювали користних для царства чужинців, але і вживали ріжких заходів, щоб заманути своїх підданих женитись, як найскорше т. є. в молодих літах. Так приміром були случаї, що начальство призначало окремі права і грошеві нагороди тим, що женять ся не пізнійше призначе-

них літ, або хто має не менше призначеного числа дітей. Іноді сісти на якусь гарну громадську посаду дозволяли тільки жонатим. Сі останні часто були увільнені від податків. На неженених, навідворіть, накладали окрему подать.

В Італії приміром, в 1623 році, був виданий закон, увільняючий до 25 того року життя від податків всіх тих, котрі женились в часі від 18 того до 25 того року життя, а бідні дівчата, які мали виходити заміж діставали майно. Оден французький закон увільнив від податків тих, що мали по десятеро дітей живих. Фридрих 2 король пруський, дуже ласкаво відносився до тих, що не женившись мали дітей, відмінив церковну покуту для таких дівчат, а в 1765 р. він заборонив під грозою кари докоряти жінщинам за любодійство. В наші часи подібних законів не буває. Часом видають ся закони протийного напрямку. Так наприклад, один з ма-

лих німецьких володирів видав недавно приказ, по якому слідувало мало не пальцями показувати на дівчину, яка до заможества стала матірею.

Богато всего перемінилось в протягу ХІХ-го віку і в правах і в звичаях, в поглядах на людей і в обставинах їх громадського життя. Ріжні за для того були причини. Але без всякого сумніву, велику ролю в сьому відношеню відограла ідеї знаменитого англійського сьвященика Р. Мальтуса. Він доказував, що більшість мешканців паньства, не тільки не може бути добром для сього послідного, але противно, они можуть послужити причиною ріжних бід та нещастя. І попереду всього они можуть привести весь нарід до зубоженя. Після думки Мальтуса, земля не має тільки сили, щоб задовільнити людські потреби, годувати все нові та нові рости, наситити все нові і нові жолудки. Се не можливо навіть в такім разі як би земля мала спосібність витво-

ривати все більше і більше рослин і всяких плодів, скільки би ї не завнекували. На самім же ділі так не буває. Витворчість землі має на хвилі зіставити не далеко від витворчости людського роду, яка по самому своєму ієтнованю не знає границь. От через що від часу до часу на землі стає дуже тісно жити, рослини, які уродить земля не хватає для всіх і частина людности вмирає, а друга час від часу вбожіє. Нема горя без добра. Тільки таким побитом налагодує ся порушена рівновага поміж численністю ротів і численністю поживи і все входить в свою міру. Але купує ся рівновага коштотом страждань і мільонів людських житть. От через те „головна та щоденна причина бідности, на думку Мальтуса, мала або зівсім не залежити від устрою порядкування, або від нерівного ділення майна; не у власти богатих, --- каже він, — діставати бідним роботу і поживу, — через те бідні, в самій сути річи, не

мають права вимагати того і другого.”

Одно чим бідні можуть допомогти собі --- се, на думку Мальтуса --- они не повинні женитись, не подумавши про те попередю, а вдруге, одержавшись, що не мати дітей. Других надій на за допомогу нема. От таке то знамените учення Мальтуса. Виходить, що чоловікові потрібно багато землі, щоб бути щастливим. У всякім разі землі йому потрібно більше, чим він тепер має. Цікаво перевірить се на ділі, на фактах. І попередю цікаво переконатись, чи дійсно на землі тісно ато жити, чи дійсно мало в чоловіка тої землі.

Потім ми постараєм ся пояснити, чи багато ж чоловікові потрібно землі. Не підлягає сумніву, що мало не вся поверхня земської кулі, вже зайнята різними народами, і вільних незаселених площ зісталось не багато, коли не рахувати таких країв, як Африка, пляци Америки, Сибір. Об сих

краях ми не говоримо. Але придивляючись до дійсних фактів, які відносять ся навіть до країв європейських, ми бачимо, що люди далеко не використали і тої землі, котру они так иноді заселили і забудували; ми бачимо, що навіть і не заходячись корчувати самих неродючих кавалків європейці можуть значно поширити площу доброї землі і тим безконечно побільшити продукти свого поживління.

Киньмо з початку загальний погляд на земську кулю і народність цілком. Як густо населена земля? От що кажуть числа про густо населену Європу... Площа здібної до обробітку землі в Європі, наколи рахувати і такі краї, як Швеція (в якій здалої під культуру землі всього 60 проц.), рівняє ся середно 70 процент. Вся територія Європи вносить 10,388,000 кв. кілометрів. Сімдесять відсотків сього числа містять 7.272.300 кв. кілом. Коли взяти за середну міру

густоти населеня 200 чоловіка на кв. кільом., т. є. число перевищаюче густоту населеня Німеччини, але не досягаюче густоти Бельгії, то взагалі матимем населеня 1.454.460.000 душ. Але ж се число більше і в три рази перевищує цифри, показуючі сучасне населеня Європи, (400.000.000.душ). З сього суммарного підрахунку, при тім беручи на увагу лише існуючий степень промислової і хліборобської витворчости, дістаєм такий висновок. Людськість не тільки не дійшла до послідних границь свого розмноження, але зробила лише третину тої дороги, яку она може зробити при теперішних обставинах, не вживаючи заходу прилагоджувати за для своїх потреб неродячих кавалків землі.

Але йдїм даліше. Оден автор, упевняє, що дане розновсьодженє людности, ще не досягло такої густоти, щоб можна було боятись яких-небудь не добрих кінців навіть в самій далекій будуччині. На се подає слїдуючі

докази і обміркованія зайняті цим зі статистики кінця минувого століття.

Сенецький департамент Франції, каже він, має 226.250 меш. на одну кв. милю, а Мидельсекшир 169.112 меш. на 1 кв. милю. Щоби дігти до такого числа населення по всій земельній кулі, то для свого мало тисячелітій. Се, розуміє ся, крайність. Ну от приміром, Неанолітанська провінція містить 41.663 меш. на 1 кв. милю, Женецький кантон — 16.074, східна Фляндрія — 14.530, північна Голандія — 11.676, Базельський кантон — 11.932, західна Фляндрія — 10.501.

Взявши за середню мірку 10.000 меш. на 1 кв. милю (в Бельгії менше як 10.000 на кв. милю), не трудно вневнутрь, що яка небудь Бразилія може помістити величезну масу людей. Бразилія нараховує 151.973 кв. миль. Беручи по 10.000 меш. на кв. милю, ми матимем для Бразилії 1.519.730.000,

т.с. другими словами, вся сучасна народність могла би вміститись в одній Бразилії. Сполучені держави північної Америки мають площу 166,936 кв. миль. На сій площі народність могла би розміститись навіть розкішно, так що по густоті свого населеня Сполучені держави були б схожі на Ломбардію, округ як відомо, населенні не дуже густо.

Россія, — враховує дальше наш автор, містить 369,878 кв. миль. Якщо взяти по 10,000 меш. на кв. миль, для того щоб заселити сю величезну країну так, як у Бельгії, або в Ломбардії густо, то буде потрібно ще дуже багато людий, певно в троє більше, чим нині істнує на землі. Не дивлячись на те Європа, яка рахується найбільше населеною частиною світа, має всего по 1,595 меш. на 1 кв. миль, а в Азії приходить ся 1,020 меш. на 1 кв. миль, в Африці всего по 183, в Америці по 106, в Австралії же всего яких-небудь 15 меш.

на мілью. Щоби на цілій земській ку-
ли дійшло до населеня по 10.000 меш.
на кожду кв. милью, зазначує автор.
— запотрібує ся така маса людей,
котрої не хоче ся і писати, через те,
що від неї лише зарядіє в очах чита-
ча. (В. Португалов. Вопросы об-
щественной жизни.)

Через що-ж то люди жаліють ся
на тісноту і перенаселенє, чому они
сварять ся з-за кавальчиків землі, на-
віщо рвуть оден у другого лакомі ка-
вальчики? Навіщо они нищать оден
другого і всі сили своєї витрачують на
те, щоби винайти найбільше смерте-
льну зброю війни?

В чім-же тут діло?

II

Землі багато, але не всю її обробляють. Від чого се залежить?

Не густе населення стало причиною бідноти народних мас. На се є другі причини. Та земля, яка є у володіню народа, обробляється далеко не так, як моглаби оброблятися і тому приносить далеко менше того, що моглаби приносити. Показуєсь приміром, що в такій промисловій країні як Англія, площа під хліборобською культурою не тільки не розширяєсь до послідних границь, як того треба булоб відватися, а все більше і більше меншась, неначе її більше є чим треба.

Вираховано, що в протягу вісьмох літ (1853—1860 рр.) майже три четвертих всеї пшениці, спожитої

в Великій Британії, було внутрішнього виробку, (побічної одержуєть не більше як одну-четверту.

Але пройшло 25 літ і становище змінилось зівсім в противний бік. Так, в протягу других вісьмох літ (від 1879 до 1880 р.) зі своїх полів дістали не багато більше як одну третю, решта же дві третих були чужого виробку. Через що ж се так вийшло? — Через те, що в 1859—60 р. площа під пшеницею була зменшена на 588,300 десятин, наслідком чого загальний річний видаток за 1883—86 рр. був менший від річного видатку 1856—60 р. на яких 60 мільонів пудів. Що ж виявляє з себе сей великий недорід хліба? Нічо більше, тільки те, що зісталось без пожитку 7,000,000 мешканців, а може і більше. Відтак діло стало вестись ще гірше. В 1885 р. площа засеяна хлібом рівнялась 3,105,042 десят, але і она в 1895 р. була зменшена до 2,738,083 десятин. Площа під одною пшеницею в 1885 р. рівнялась

916.977 дес., а в 1895 р. она зменшилась до 524.527 дес. Професор Дев наводить такі цифри, що доказують те саме. Виявилось, що в 1852-9 р. привезено до Англії 4.653.000 кварт пшениці, а випродукували на місці 13.160.000 кварт, себто в три рази більше. Через 30 років, в 1886-90 роках картина була зовсім друга. А дійсно: привезли з-за границі 18.681.000 кварт пшениці а самі випродукували 8.361.000 кварт, себто, в 2 рази менше ніж привезли чужої.

Разом з тим площа під другими користними для чоловіка рослинами також не тільки що не побільшилась, а зменшилась на багато соток тн яч десятин, завдяки чому, Англія змушена привозити хліба в два, або три рази більше ніж поперед. Наскільки побільшилась, площа звичайних вигонів, не треба думати, що разом з тим побільшилось і скотарство, та що Англія неначе проміняла на нього хліборобство, бо се була б о-

шибка. Діло в тім, що як показує статистика, число рогатого скоту не тільки не побільшилось, а навіть зменшилось за 1885-95 р.

Таким способом, не можна сказати, що англійське сільське господарство лише перемінило свої напрямки. На ділі оно прямісенько підупало зі всіх боків.

П. А. Кропоткин, в якого ми можемо дістати наведені факти (див. його книжка „Поля фабрики и майстерскія”) показують, що в одній місцевості біля Лондону, він зівсім не видів обробленої землі, лише дуги з яких з трудом збирають 335 пудів сіна. І се каже автор — в 15ти верствах від центра міста, в якому менше 5ть мільйонів людности, які живлять ся Флямандськими і джерсейськими бараболями, французькою шалатою та канадійськими яблуками”. Після обчислення маєм такі висновки. Зі всеї площі Великобританії, рівної 20.889.275 десятин всего 8.761.600 десятин

рахує ся при сучасних середних способах продукції до обробітку не здалими і цілих 12.127.675 дес. себто безмало дві третої всеї площі здалої до обробітку. Але з сеї послідної категорії земель в дійсности під кольтурою (коли рахувати луги) знаходить ся всего 5.971.772 дес. себто менше половини того, що може бути оброблювано. Чи ж дивно опісля сього, що в самій Англії виробляє ся хліб лише для одної третої населеня, а задля дві третих він привозить ся з-за границі?

З'явище се стосує ся з тим, що робить ся в сусідній Бельгії, котра як відомо також країна промислова. Промисловий розвиток не заважає, однак бельгійцям бути хороними хліборобами. В самім ділі, в Бельгії не дивлячись на однакове з Англією відношенє межі здаюю і нездаюю до обробітку площею (дві третих—одна трета), під пшеницею зайнято в 5-6 раз більша площа, пропорціонально площі здалої землі. При сїм треба взя-

ти на увагу, що площа Бельгії не більше плодovита англійської. І все ж тоді як британське хліборобство здобуває хліба з одної квадратної верстви на 50-60 людей, почва Бельгії вигодує 218 людей на кв. верству. Окрім того вивозять ще й за границю; кожний рік відвозить ся в ту саму Англію не менше, як за 6.400.000 рублів хліборобських продуктів.

Коли взяти на увагу вище наведені і багато других фактів, П. А. Кропоткін, близько перестудіювавший обставини англійського сільсько го хліборобства, робить слідоучі цікаві висновки., „Як би, - каже він, - почва Великобританії оброблялась нелучше як 35 років тому назад, то сї хлібом моглиб годуватись замість 17.000 000-24.000.000 мешканців. Якби знов почва Великобританії оброблялась так, як оброблялась в Бельгії, то она моглаб вигодувати не менше, як 37.000.000.менш. Потрібно тільки обробляти землю так, як она обробля-

ся на самих лучших фармах Англії, Ломбардії і Франції і повертати не родючі луки в городи і садки, як се зробили в околицях великих міст Франції.

Се — каже Кропоткин — не сонні думки, а висновки з того, що ми видимо наокола себе, без маленького натяку на будуччину хліборобства". Хоч то зменшусь ся площа посіву не лише в одній Англії. Те саме ми видимо і в богатях других, так європейських, як і в не європейських краях. Не стоїть окремо і Бельгія. Сільсько-хліборобська статистика не зіставляє на сей рахунок ніякого сумніву. У Франції, наприклад площа хлібових посівів від 1862 до 1892 року зменшилась з 15.621.000 гектарів до 14.827.000 гект. себто на 794.000 гект., тоді, як луки і вигони побільшились на 1.658.000 гектарів. Разом з тим поменшилась і площа під паром, на 1.780.000 гектарів. Площа мало не всіх головніших культур в

Півн-Америці, Сполуч. Державах з 1880 року по 1890 р. виросла, — але посів пшениці і там зменшивсь з 35.430.333 акрів до 33.579.514 акрів. Навіть в Німеччині замічась невелике зменшенє посівної площі пшениці і ячменю на 134.000 гектарів за 1883-96 р. Але у всякім разі скотарство росте багато швидше, ніж хліборобство і на кошт посліднього. Чим же пояснює ся, се майже що повсе-містне зменшенє площі під культу-рою хлібів? Для Англії оно пояснює-сь тим, що з 1846 року, коли були відмінені знані хлібні закони, она стала діставати з-за границі хліб на стілько дешевий, що ставало неви-гідним сіяти його в себе дома в та-ких розмірах, як ранійше. Бо загра-ничний дешевий хліб понизив ціну і на хліб свого виробку. А як упала ціна на хліб, то і потягла за собою зменшенє посіву пшениці в середніні краю.

В других державах причини по-

магаючи перейти від зернової культури до культури головно промислових рослин, або травосіяння, на ділі були ті ж самі, що і в Англії. Як і в Англії се була конкуренція більше дешевого російського, аргентинського, або північно-американського хліба. Під впливом сі хлібороби тих країв, де вони що не вигідно обробляти хліб, зменшують свої посіви, або зівсім відрікають ся від них. І країна повинна задовольняти ся привозним хлібом. За те звертає ся окрема увага на розвиток обробляючої промисловости.

Таким чином, вигоди, або не вигоди званого гурту великих поміщиків, капіталістів і торговців направляють економічний розвиток цілого краю. Виходить так, що в залежності від того, плутократії байдужно се, чи нарід може мати свій власний хліб, чи і не мати його. В крайнім разі для „народа” не заборонено тішитись луками, на яких пасуть ся вівці, з яких

вовна спродусь за границю; тіннестими наслідственними парками; величезними фабриками де роблено сукно, заводами де роблять всякі машини і ріжні другі річи і також виплають за границю. Але ж инакше і бути не може в нашій економичній ладі, в якій законодавцем—барши. І особливо се відносить ся до землі, яка вже більшою стати не може.

Доки земля буде знаходитись в приватній власности, то завсїгди інтереси її щасливих володирів будуть видавати закони і показувати волю всему остальному народови. А тому, що деякі краї добровільно відказались від виробку хліба і займають ся переважно промисловою, або торговою діяльністю і тому, що другі краї навідворот, всю свою увагу звернули на хліборобство—творить ся щось неначе міжнародний розділ праці. І сеї розділ праці не тільки оправдус себе, але ще й підносить на степені нерухомого соціального закона. А й

справді вже за дуже росповсюджена думка, що кожда країна на завсїгди муєть виробляти переважно перед всїми другими, що небудь одно. Одна країна виробляє по більнїстї, або таки переважно лише хлїб, друга — залїзо, трета — дерево, четверта всякі полотна та сукна і. т. п. Таким робом, виходить, що кожда країна знаходить ся в повній залежлости від другої, — промислова від хлїборобської, — хлїборобська від промислової. Колиж одна з них, наприклад Россія, завдяки чому небудь зменшить вивіз свого хлїба в другу країну, наприклад в Англію, — то ся послїдна, згоджуючись з думками других, повинна зістатись без хлїба. Але ж на се цілий ряд фактів доказує неодмінно, що всї народи не тільки будуть мусїли, але й зможуть вийти з своєї вузької спеціальности і таким чином, безгранично побільшать жерела свого істнованя, прилучивши до старих ще й нові.

Краї хлїборобські без сумнїву

стануть промисловими, що всюди робить ся вже й тепер і будуть обходитись без запити других, а своїм власним виробком. Краї промислові стануть в той же час і хліборобськими і зможуть годуватись своїм власним хлібом. Для цього потрібно буде лише добре не працювати в своїх власних земляних багатствах і пошукати — ч. дема там чого ще не використаного. Що люди найдуть для себе багато несподіваного — не можна сумніватись, коли навіть такі „неродючі“ і промислові краї, як Англія, володіють вільним запасом землі.

III

Як можна обходитись з „нездалими“ землями і як з ними обходять ся? — До сих пор ми звертали увагу, головню на землі, котрі звичайно називають „здалими до об'обітку“ або „родючими“. Ми неначе забули, що першу ліпшу почву можна приєнособити в користь чоловіка. Ми не взяли на увагу, що використання „нездалих“ земель може з'явитись зівсім новим і несподіваним жерелом до живлення людности. Дякуючи праці і свому знанню чоловік нині може з пустині зробити пвитучий садок, засіяти дісом безлісні площі землі, полити водою засохлу землю — одним словом преобразити лице землі. Примірів таких преобразовань можна дати скільки завгодно. От оден з них. Се

Канський округ в Бельгії, про який згадує в свої книжці П. А. Кроноткин: „Поля, фабрики і майстерні”. Се була зівсім неродюча околиця. Почва її складалась переважно з морського піску. Піску сего наніс вітер туди і поскладав невеличкими горбочками і потім они заросли вереском. Розуміє ся, нікому і в голову не прийшло брати за таку землю великі гроші. Она продавалась по 6 руб. 50 коп., або саме більше 9 за десятину. Але флямандські селяни, се нарід, який трудитись любить. Они почали поливати свої пісчані землі, наколи не було дощу, почали їх підгноювати всякими способами і щільно доглядати — і що ж сталось? Сталось то, що тепер з кожної десятини збирають поживу для трох коров, а від коров збирають гній і підгноюють далі.

А от ще другий примір лодібного преобразования, представляючий нині з себе частину рівнин Фергайської

і Самарської області, Хивинського оазиса і Бухари, які знаходять ся в середно-азіятських володіннях Росії. Сї широчезні землі колись показували з себе не що инакше, як полинові та соляні пустині і на пів пустині, де були ріжні клітки: то пісок, то жиретва, то солоні плястри, то глина з солюю. Поливання на протязі довгих років дуже перемінили сї почвы, які через деякий час стали дуже мокрі і де не де покривилися травою і стали похожі на луги, а де зробилось рідке сїре болото та інші переміни трафилсь.

Побіч з сими культурними, а иноді цвітучими, околицями русського Туркестана лежить дуже багато земель, котрі очікують на поливання і роботу чоловіка, щоб в свою чергу стати культурними пляцями, корисними для чоловіка. поки що десятина таких земель продає ся по 3 і по 5 руб. за десятину, тоді як десятина, що поливає ся продає ся по 100 руб.

і більше. Але ж є, що тепер дорогі рахувались колись такими ж незда-
льми, як і попередні. (Зацікавлений
читач може прочитати дуже гарну
книжку кн. В. П. Масальського, „Тур-
кестанський край і Росія“ (Відом
видавництва „Девдеса. Полное гео-
графическое описание нашего отече-
ства“).

Немає ні одного краю на світі,
деб не робились подібні відмінні. Гір-
ше всього, з свого боку, так як і в
других, стоїть діло в Росії. А яким
джерелом, прямо таки не вичерпано-
го багатства могло б стати привесе-
не в культурне становище отих нез-
далик — пліч! Особливо для Росії
являється головним боротьба з піска-
ми. Росновсюдження пісків для рус-
ского селянина є найгірша біда де
йому треба боротись з силами при-
роди. Тим більше, що на те хиваче-
лісне господарство помагає сьому
росновсюдженю.

От що нам відомо про се. „Плю-

ща паневно неплодовитих пісчаних просторів в Росії каже бувши міністер хліборобства А. С. Срмолов — приділялась по сумовому обчисленню міністерства хліборобства тільки в 29 губ. Европ. Росії в 4.672.000 десятин.

А також довідалась, що площа ся щорічно в ріжних місцевостях побільшує ся до 6 процент від того, що вітер разносить піски по окопнних полях і лугах. А се значить що піски у нас лише в 29 губ. зростають щорічно на 270 тисяч дес. в рік. (?) В офіційнім „Вістнику фінансів” (1908-9 р.) доносилось, що населення деяких губерній зівсім витискає ся пісками та болотами, які окружають його зо всіх боків. Населення не може нічого зробити з розмиванєм берегів, яке погіршує поля до того, що они тратять свою вартість, збавляє дороги, замулює ріки й ставки. Взагалі селянинові приходить ся так тісно, що він покидає своє місце і утікає за

тридевять земель.

Наскільки кепсько в Росії веде ся боротьба з природою видно ще з слідуячого. В Новгородській губ. по генеральному мнжуваню числилось 8.981.189 дес. здібної землі. А тепер скільки? — 8.279.130 дес. себто на 702.359 менше. Куджк они дізнь, сі сотки тисяч десятин, що бракує? Они заховались в болоті. По досвідченню вороніжського земельного статистичного бюро, площа нездалих земель побільшилась на 25.467 дес. тільки в 4 повітах Вороніжської губернії кажучи другими словами, се щезло міліонове багатство — жерело поживління богатых тисяч душ. А через що щезло? Прямісенько через те, що ніхто не дбав про ню так, як дбають по інших краях на світі. „В 50 губ. Европейської Росії, — каже проф. Озерів, — нездалих земель числить ся 75, 5 міліонів десятин. Сели з того відкинути 39 міліонів нездалої землі Архангельської губ., якої знач-

на частина припадає на тундри, то все ж це зістає 31, 6 міль. дес., котрі могли б бути поліпшені і повернені в більше менше продукуючі кавалки. Треба знати, що єї 31, 6 мільона дес. мало що менше від культурної площі Германії і значно більше від всі Італії. А ми нічого не робим, щоб сю величезну площу зробити здаюю для культури”.

З наведеного рахунку пр. Озерова по відкненню тундри Архангельської губ., яку рахували зівсім нездаюю для якої будь культурної ціли, ще 31,6 міль. дес. можна управляти. Після загальної думки людей, в сих болотах, де лише росте дрібненька іюлка можуть жити лише олені но не люди, наколи не рахувати людми тамонних кочових самоїдів. Всеж таки ся думка не має під собою твердих підвалин і люди, які звернули на сей край увагу не згоджують ся з такими думками. Наперекір сям дум-

кам довідалось, що північний край, не лише з його предвічними лісами, але й з його болотами є наскільки се можливо, одною з найбагатших областей Росії, розуміє ся, коли над ним працювати, не покладаючи рук. Там потрібно переробити почву; потрібно уміло заселити його і в додаток навчити тих мешканців, як з розумом користатись богаствами, що там є.

Г. Норман в свої книжці „Чому необхідне заселенє Архангельської губ.“ доказує, що величезні площі земель в Архангельській губ. (білих 15 міліонів дес.) можна пустити під сіно, а на сінокосах можна розводити скотарство та молочне господарство. Автор вираховує вартість сеї площі, наколи б в ній було заведене скотарство, в 7, 5 міліона руб. „Англійські інжінєри, каже він, вираховали, що Трансваль має в собі золота на 16 міліярдів руб.. Але наколи там виконають послідній пуд золота, то в

безводнім Трансвалі життя зівсім німре, тоді коли Росейські північні болота, як уміючи ними користатись, все будуть зростати в ціні. І як не сьмішне порівнюване богаства Рондів з Русским тундрами та болотами, а все ж таки они мають більше вартости”.

Зі всього викладеного висновок от який: площа нинішньої сільсько-хліборобської культури може бути значно поширена скрізь— і навіть в такій мало населені країні, як Россія і в такій густо населеній, як Англія.

IV

Чи багатож чоловікови потрібно землі? Головне питання заховус ся не в тім скільки в чоловіка є землі а в тім, як він нею орудус і як він уміє використати з неї те, що йому потрібно. От наприклад, якийсь п. Понс, французський городник. Чоловик без сумніву тямущий, тому свідчить, що про него балакають ось що.

Понс ухитрив ся що року вибрати з однісенської свої десятини 20,000 фун. моркви, більше як 20,000 фун. цибулі, місячної редьки та інших овочів, які продавались на вагу; 9,000 качанів капусти різних сортів, 5,000 кошиків дрібних помидорів і 5,000 дюжин великих, 154,000 кущів шалати — словом більше як 250,000 фун. овочів разом. Як же п. Понсу

вдалось добитись такого врожаю овочів? Зівсім простісенько. Він надзвичайно приготував ту землю, на якій садив свої овочі і при тім так багато, що продавав її другим, середно по 500 кубічних аршин, що року. Така земля виробляє ся тим, що її вигрівають гноєм, а ще лучніше такими спеціальними трубами з горячою водою (термоснерони). Подібним способом вироблена земля крім своєї плодovitости має в собі еще одну цікаву точку, що може перемінятись. (Себто її можна забрати і перевезти на другий пляц). Наколи городник перевозив ся з одного місця на друге, то перевозив з собою і всенький свій город. Така система вироблення землі і використання її практикує ся вже й тепер дуже багато і недивно через те, що витворчі сили такої землі і чоловіка, що робить коло неї, побільшують ся в 100 раз. Під Парижом подібним способом обробляє ся безмало не 800 десятин, коло яких ро-

биль 5,000 робітників і з них живлять ся не лише 2 мільони Парижських мешканців, а ще й решта продає ся до Лондону. Хоч то, парникова культура росповсюджена не лише в одній Франції. Практикує ся она і в Бельгії і в Англії і завдяки їй досягає ся те, що наприклад виноград під Брукселею, або Лондоном коштує дешевше і дістає ся з меншим трудом, ніж на берегах Женевського озера, або над Реном. В теперішні часи і у Франції і в Бельгії сотки тисяч десятин заняті такою городницькою культурою, при чім цілі десятини накриті склом і в холодні часи року під ними палять дешевим коксом і поливають при помочі газового мотора.

Наведений спосіб гудованя овочів має ту характерну рису, що до неї головну увагу треба звернути не на її поширенє а на її глибину, та на приклад нових способів, нових машин. Площа землі, на котрій садять

овочі по зможі поменіше ся, а затрата
труду і догляду до найвишнього по-
більше ся. Ся резика по мож-
ливости прикладає ся також і в хлі-
боробстві в власнім розумію слова,
себто обробляючи поля. Брак но-
вих способів, нових машин в хлібо-
робстві все більше і більше стає необ-
хідним і спочуває ся навіть в госно-
дарстві великого розміру. Тепер вже
навряд чи хто-небудь обсьмілить ся
доказувати, що мале господарство
ліпше від великого і що в нїм легше
вживати нових способів до обробітку
землі, ніж у великім капіталістичнім
господарстві.

Але та інтензивність хліборобе-
тва, про котру ми тут думам, ще не
є послідною в сільсько-хліборобськїм
поступі.

При тїм хліб все сїяв ся
таким способом, який був відомий
споконвіку і який нині відріжняє ся
лише тим, що сїють сїваркою, а не
руками, але він всеж таки залежить в

тім, щоб розкидати зерно по землі, якимсь колісцятками, або крильцями а не руками. Істнус і другий спосіб. Про него Хінці знають вже давно. Они не сіють збіжжя як ми а садять так як цибулю, або капусту, чи інші овочі. Не дивлячись на те, що сей спосіб відомий Хінцям давно, однак в Європі його не пробували. Але тепер, на підставі того, що приходить ся все більше і більше поменшувати розмір господарства, про сей спосіб подумали і в Європі і оден Англік на імя Галлет, довів його до вищого степеня на підставі науки. Він навчив ся сортувати насіння задлятого, щоб витворити нові рослини, як от наприклад розводять нові породи скотини. Сортованя залежить в тім, що раз пораз врожайі за врожаєм з ріжких сортів виховують ся найкрасні. Насіння сих красних сортів знов садять, або сіють, при чім знов таки с ріжкі і так з них вибирає ся знов найвищий. З сих нових сортів знов ви-

бирають найлуччі а всі нездалі помаленьки відкидають. Так роблять аж до тої пори, поки не досягнуть бажаної ціли. Практикуючи такий спосіб, Галлет добив ся того, що кожде зерно, яке він розводив, замість звичайних 2-3 колосків, давало 10, 25, 90 і навіть 100 колосків, при чім в лучших колосках було замість звичайних 60-65 зерен, в двос. більше. Хот то, Галлет досягнув такого нечуваного врожаю не одним тільки вибором насіння. Подібно Хінціям, він хліба не сіяв а садив, разом з тим дуже строго тримав ся, щоб садити зерна одно від одного не менше як на 10-12 сантиметрів. Дякуючи такому способови, кожде зерно має багато місця для того, щоб пустити коріня. Тоді, як при звичайнім посіві зерно падає в землю без ніякого порядку і лягає то дуже близько, то дуже далеко одно від другого. Тут не дуже тяжко уявити собі, скільки місця і витворчости пропадає даром. Разом з тим по спо-

собі Галлета зерно лягає в повнім порядку так одно від другого, щоб давати найвищий врожай, а не більший і не менший. З сего два рази виграсм: Економі місяця і величезне а голов-но справедливе побільшенє витворчости труду і землі. Такий спосіб оброблюваня землі і вирощуванє зерна починає входити в моду і з практичного поля агрономічних стацій оно росповсюджує ся поміж дрібним селянським господарством, де сеї спосіб найбільше потрібний. Особливо найбільше його пробують в Сполучених Державах північ. Америки.

V

Якими ж ще способами можна побільшити родючість землі?

А от примір могутности людського розуму і знання і тої власти, яку они все більш і більш виказують в природі. Як відомо земля має в собі мільярди мільярдів бактерій, які помагають гнити деяким частинам, що складають землю і сим роблять їх користними для рослин. В деяких місцевостях їх надзвичайно багато. Одна досвідчена американська особа в почві одного поля наїшла їх 1.018.681.810 в однім лише грамі землі. Тоді коли в другім грамі другої землі їх найде ся все на всего 1.000.000. Є почва, де їх зівсім мало, або й зівсім нема. Завжди чим глибше в землю, тим їх менше. І от люди до-

думались переносити їх з одного місця на друге і прищипувати їх ті почві де їх нема. Для цього треба лише взяти зкменю землі там, де їх багато і розкидати там, де їх мало, або зовсім нема. Бактерії в землі починають розмножуватись в чудових розмірах тим, що поділюють ся між собою. Одна така бактерія, по догляді бактереолога, спосібна наплодити 17,000,000,000 собі подібних за 24 години. Є бактерії, які плодять ся ще більше і можуть наплодити тисячі мільярдів в один день. Часом буває доста уможити корінь слабой рослини в розведену в багату землю, де є багато бактерій, щоби рослина почала знову рости і цвісти. В такім разі для чоловіка нема кенської землі, через те що саму найнеродочу землю він може зробити, без окремого труду, але при помочи науки, в саму найродочійшу. Навіть більше того, при теперішнім степені оброблених наук хліб можна єйти де вгодно, хоч і на голім каміні.

„Нове хліборобство, — каже Гарвуд, — має в собі багато, неспоціваностей. На заміну провізному, будничному, прощлому іде щось нове, яке нагадує хвилеві театральні перевертання, які обіцяють стати для чоловіка джерелом небувалого щастя”. (Гарвуд, „обновлена земля”, пер. К. Тимирязев).

Найбільше яскраві факти цих переворотів має нам діяльність відомого американського селекціоніста Лютера Бербанка, який довів існування відбору культурних рослин до того, що виробив зівсім нові форми нових рослин, яких ще до свого часу на світ не було. Самим значним ділом Лютера Бербанка є вирощення кактусів без колючок. Всі кактуси з колючками, а сей без колючок. В південних краях Європи величезні кактуси ростуть як кропива, по краях буркової дороги, через те, що они нінащо не потрібні. Не такий кактус Лютера Бербанка. Він виїшов дуже доб-

рою кормовою рослиною і разом з тим смачним овочем. Другими словами, він може бути корисним і чоловікові і домашній скотині. Сьому новому кактусови Л. Бербанк додає велике значінє. Він доказує, що його широке росповсюдження може з часом забезпечити існуванє вдвоє населеня земської кулі, ніж тепер. Діло в тім, що ся рослина не перебирає де її посадять для неї все одно і она може собою покрити самі перодючі пустині, і зробити з них родючі поля.

Але се не все, що зробив Лютер Бербанк. Тим же самим способом, нитуюкою підбора, який уживав ся майором Галлетом, Л. Бербанк епродукував нові породи дерева. Від других дерев они відріжняють ся тим, що ростуть багато швидше. Дякуючи сьому, ними можна в дуже короткім часі покрити широчезні простори землі і виростити ліс там, де його не було. Далі Л. Бербанк добив ся того, що став вирощувати зівсім инакші,

яких перше не було, квітки і овочі, сливи без кісток, мішанину слив і персиків, інакші ягоди, які виказують з себе щось середнє між їжовикою та малиною, яка має три центиметри довжини. Сей же талановитий і трудолюбивий чоловік виробив такі харчові трави і бараболі, які зіставляють позад себе все до сих пор відоме нам по корисности для їжі і врожайности, а головнo він виробив у них спосібність не піддаватись хворобам і кліматичним непогодам. Взагалі більшість створених Бербанком рослин рiзнять ся перше всього тим, що они призвичасні до всякого клімату. А се ж то і є саме головне для чоловіка. Рослин на світі дуже, дуже багато, але лиш деякі з них можуть рости всюди. Через се, призвичаїти корисну для чоловіка рослину до всяких обставин життя, — се значить без кінця побільшити можливість людського харчування. Те що вже зроблено Бербанком в сім на-

прямку є не більше, як натяк на те, що може бути зроблено колись в напрямі створення нових форм культурних рослин, які більше зможуть випрямувати і будуть користнійші від попередних.

Подібні річи, каже Гервуд, — („Обрвленная земля”) даказують, що ми знаходим ся ще на самім низькім степені використання звичайних засобів природи. Те, що ми дістаєм тепер, є лише міль того великанського продукованя харчових річей, до якого ми повинні і навіть можемо стреміти.

Однаково і то, що досягнуто тепер, показує, що людність може спокійно дивитись вперед, не боячись великого розмноженя, не боячись, що коли небудь настане день і она стане перед марою голоду і смерти.

VI

Всюди земля родить все більше і більше. —

Зовставим тепер на боці все надзвичайне. Візьмем лише середні величини, характерні для самого звичайного селянського господарства. І тут ми звидим, як значно побільшуть врожайніссь хлібів і других рослин разом з поступом в техніці обробітку землі. Враховано, що наприклад, в Німеччині в 1879 р. з одної десятини збирали 97 пудів пшениці; жита на одні десятині родилось 76 пудів; бараболі збиралось 607 пудів. А в 1899 р. то є через 20 літ, ми масм вже зівсім другі дати. Пшениці вже збиралось 125 пудів, жита 101 пуд. бараболі 852 пуд. Єсли ми вирахуем процент (відсотки) побільшення, то матимем слідуєче:

врожайність пшениці побільшилась на 28·6 процент, врожайність жита — на 33 процент, бараболь на 40 процент. Се за дваццять літ. Але ж за тих 20 років наслідок Німеччини, яка рахуєть ся одною з найбільше плодovitих країв світа, побільшилось на 28 процент. Значить, що навіть в Німеччині продукти до життя побільшують ся скорше ніж розумножують ся люди.

А от що нам відомо про французьких селян. В семидесятих роках XIX ст. французи рахували дуже хорошии врожай 89 пудів з десятини, а в теперішній час з тої ж десятини повинен бути врожай не менше 133 пуди. На лучній землі врожай рахуєть ся хорошии тільки теді, коли земля дає 174 — 194 пуди, а то й 222 пуди з десятини, если би французи розмножились вдвоє швидше, ніж тепер, то они все — таки не лише булиб ситі, але й булиб при хорошиім достаткові. Тай і щож би бу-

ло в тім дивовижного? Адже ж французькі селяни в протязі XIX віку, не дивлячись на цілий ряд кенських обставин для розвитку хліборобства, безмало в двох побільшили площу під пшеницею та її випродукованість так, що число вирощеної у Франції пшениці побільшилось в четверо, тоді як населенс побільшилось всего лише на 41 процент. Вираховано далі, що французи дістають зі всіх своїх земель по меншій мірі в 6-7 раз ніж діставали 150 років тому назад і що засоби до життя, які давала їм земля виростали майже що в 15 раз швидше, ніж народонаселенс. Пояснюєсь се перше всею тим, що французи, старанно відносять ся до хліборобства, непременно приділяли під хліборобство все нові і нові землі, які ранше рахувались нездалимми і старались задля ріжниць від англичан, засїяти їх так, що-би дістати найбільше користи при найменшій затраті сили і земля-

них просторів. Відомо однак, що і тепер ще у Франції є більше, ніж доволі землі, або здалої для обробітку, або ж такої, яка після прикладу до неї капіталу і організованих громадських сил, зробить ся здалою. Але і се ще не все. Самі способи обробітку здалої землі її використання також були і ще можуть бути радикально перемінені.

Висше ми бачили, в європейських краях площа під культурою хліба зменшусь потрохи і зовсім. Разом з тим світове продукованє хліба (пшениці жита, ячменю, вівса, кукурузи), все таки з кождим роком побільшусь з невеликими похибамп. Се видно з слідуєчих дат : в 1878-87 р. р. було випродуковано по всім світі хліба всіх висше згаданих. назвиск 191,995,000,000 кильограмів В 1895-905 р. р. — 255,768,000,000 кильограмів. В 1908 р. — 316,520,000 000 кіл. В 1909 р. — 344,828,000,000 кильограмів. Чим же пояснює ся се

побільшенє продуктивности хліба? Здебільшого розвитком хліборобства в молодих краях Америки, як наприклад, Аргентина. Головним же способом тим, що в старих європейських краях і в пів. Амер. Сполучених державах значно побільшилось і доєї поліпшують ся способи обробітку землі, і продуктивність хліборобського труду все побільшуєсь. На підставі наведених фактів можна судити і о будучности без сумніву, що з заселенєм молодих країв і як так далі буде підойматись видатність хліборобського труду і культурного рівня хліборобського населеня, — витворчість хліба виросте в багато раз по зрівнаню з теперішнім.

VII

О боротьбі з ворогами і
можливості розумного при-
хову. О втратах і заробіт-
ках. . .

З попереднього видно, яка мож-
ливість є у чоловіка, щоб з одного
боку поширити площу свого хлібо-
робства в дуже населених краях і ма-
ло родючих краях, а з другого боку,
щоби побільшити витворчість труду.
Ті, що жили разом з Мальтусом, мог-
ли лише думати про все те і ті замі-
ри, які розстиляють ся перед нами,
їм були не знайомі. Однак і се ще не
все. Чоловік не лише може, і пови-
нен поширити культуру землі і по-
більшити витворчість свого труду,
але й на нїм лежить обовязок і необ-
хідність боронити своє майно від ви-
димих і невидимих ворогів. З ними

йому вже неперемінно треба боротись. Дякуючи все тому ж таки знанню, він навчас ся роботи і се і те, ще він спасас від них служить для побільшення його достатку. Пригадаєм скілько біди приносить напр. філосера (слабість на винограді), яка часами пожирас весньке майно не лише окремих виноробів, але і цілої нації, яким є виробство, напр. для французів.

Як відомо, філосера стала страшенно спустошити виноградні поля у Франції з середини 70-х років минувого століття. Слідкавши невидимого ворога, французські вчені не знайшли напочатку средства для боротьби з ним. І через те не спасли і того, що можна було спасти. Враховано, що до 1892 го року погбло від філосери пошти 1,500,000 гектарів виноградників. Та як загальна площа землі під виноградниками в кінці 60х років рїзнялась 2,643,000 гек. (а се найбільша площа, якої до-

стигла Франція), то значинь погнбло більше половини всіх виноградників. Страти, які причинила філосоера до 1888 року проф. Ливитеський враховує на 10 мільонів франків. А в теперішній час, по підрахунку деяких економістів, ті страти рівняються 22м мільярдам.

От, значить які величезні майна пропадають тільки від того, що не придумано відповідних способів для боротьби з філосоерою. Але, рано чи пізно, люди справлять ся з ним з ворогом. Вже і тепер тіж франкуські селяни багато швидше борються з філосоерою, ніж 40-50 років назад, і ніж наші кавказські селяни тепер. Кавказські селяни, завдяки свої темноти, часом дуже недовірливо відносять ся до тих, що посилають ся до них для боротьби з філосоерою. Трафлялось, що они швидше згодились на те, щоб філосоерна зараза розповсюдилась по цілім окрузі, ніж дозволять спали-

ти оден виноградинк.

Крім мікробів є ще багатенно кузок, які приносять не менше зла в селянськїм господарствї. Враховано, напр., що в Сполучених державах щорїчні страти від недобрїх кузок, рївняють ся 795,100,000 долярїв і складають в рїкнїх вїддїлах сїльського господарства від 10 до 15 процент, не рахуючи страт невидимих. Люди борють ся із емнї злимн кузкамн, розводючи другї кузкн, які пожирають попереднїх.

Гарвуд каже, що там де порушує ся рївновага природи, чоловік їде її на поміч для устанавлення тої рївноваги, яку устанавити не по силї нї природї нї йому з окрема. Одного разу абрикосн калїфорнських плодовнх округїв почали страждати від одної бурої воші, яка нищила не лише фрухтн і лїстя, але з'являлась такнмн тучамн, що загрожувала навїть гнлякам і самому деревї. Не виховались від неї і другї

дерева, особливо сливи. Але у пло-
доводної комісії знайшлись средства
для боротьби з сим ворогом : наколи
сей ворог з'являв ся в побільшених
розмірах в яким небудь штаті, комі-
сія зараз же відправляла туди по
почті мікроскопічних мух, які по-
жирають вредних вошей і таким ро-
бом устанавляла порушену рівнова-
гу природи.

Кому невідомо, скільки зла при-
носять дикі трави, і як трудно з ни-
ми справлятись, як трудно їх вико-
рінити на грядках чи на полю. Они
розмножують ся так скоро, що одна
подібна рослина, за яких там три
роки може полишити після себе де-
сятки мільонів таких як сама, себто
вкорінить ся, що й чорт її не вимно-
жить. Се вже відомо, що пошти всі
краї світа страждають від недоста-
тку лісів, які не тільки дають будів-
ничий матеріял і топливо, але й по-
магають родючости землі, задержую-
чи вохкість потрібну для ньої. В

краях передової культури боротьба з знищенням лісів організована тепер раціонально і веде ся урядами з неослабленою енергією, а насадження нових лісів стає в значнім степені ділом громадським в прямім розуміню сього слова. В Сполучених державах, напр., се робить ся навіть школярами, як празникова забава. Не трудно уявити собі, скільки приховує ся труду і часу хліборобів і як побільшує ся сим самим народне багатство.

Але сего мало. Більшість продуктів, які дає земля, чоловік витрачує не прямо, а в переробленім виді, після цілого ряду перероблень, (операцій), через які они переходять. Через се, кінечний підрахунок засобів людського харчованя залежить стільки ж від способу употреблення сирових річей, скільки і від способу його здобутя. Способи, хочби нашого українського селянина домашнього господарства, або до живности

і т. и. не можна й порівняти з раціональним способом, заснованим на підставі наукової техніки, у американського селянина, — трудно уявити собі скільки тратить український і скільки заробляє американський.

„В Росії — каже Бебель в свої відомі книжці „Жінка і Соціалізм”, в полудневі Європі і багатьох других краях світа щорічно тратять ся сотки тисяч цетнарів зернового хліба, через брак відповідних помешкань і способу перевозу. Богато мільонів цетнарів харчових продуктів щорічно пропадають через те, що жатвені знаряди не упорядковані, або в горячу мінуту не хватас робчих рук для збору хліба”.

Наскільки у нас в Росії, чи на Україні все робить ся стародавним способом, се видно, напр., з того факту, що в зимі 1907-8 років в однім Перербурзі померзло і погнило фруктів в льохах більше як на оден мільон руб., а на чорноморськім по-

бережу, через те, що нема куди збути перепків, ними приходять ся годувати свиней.

Не можна далі не підкреслити тих безліч страт, від яких страждають хлібороби, через нездалість нашої господарської і урядової організації. Як відомо, куди не глянь наколи є богатий врожай ріжні спекулянти нарощно нищать частину зерна, щоб таким способом підняти ціну на решту хліба. Трапляє ся також, що нашіпані хлібом засіки і цілі економії налять ся, для того, щоб дістати штрафову премію, позаяк она дає хозяїнови більше прибутку ніж би він дістав, якби продав хліб. На таких же підставах знищують ся цілі склади, вагони, кораблі наповнені всякими харчовими продуктами потрібними для людей. Кому ще не відомо, що підчас воєнних маневрів у всіх краях світа збавляють ся селянські посіви, що щорічно в ріжних місцях, де тільки жовніри (сол-

дати) з генералами упорядковуюють свої муштри, там цілі поля часом косять раніше ніж треба і широчезні земельні площі віднимають ся у всякої культури.

(Закінчене.)

Все повисше вложено
позволяє нам прийти до та-
кого висновку :

Народність ще далеко не досягла
тої межі поза якою стає необхідним
зменшене населення. Не лише в рідко
населених місцевостях Азії, Африки,
Америки Австралії є ще багато зе-
мельних багатств, які чикають ли-
ше приложення людських рук, але і в
густо населених краях Європи є ще
досить пляцу для всіх. Всі могли би
жити, як би то Землі є багато,
та обробляє ся она не втій мірі і не з
тим старанєм, як се повинно робит-
ись. Незалежно від того чоловік
здобуває все більшу і більшу власть
над природою. Він самовольно може
поширювати границі сеї власти. Те,
що він може здобути з землею і з її
витворчостію в теперішній час, на-

розпорядженю народа. Нема на світі такого царства, де би земляні багатства були справедливо поділені, де би в руках паньства і богачів не зберались самі лучні землі, де би селяни так чи, инакше не залежали від богатих поміщиків, де би у одних не було за дуже багато землі, а у других — нічого. Але в теперішнім часі инакше і бути не може, через те, що нема на світі ні одного царства де би земля не була приватною власністю, і де би була вся земля громадським себто народним майном. Хто не читав книжочки Л. Н. Толстого „Много ли человеку земли нужно?“, там пише ся о тім, як оден мужик підірвав ся, зі всеї сили старав ся забрати собі найбільше землі — надірвав ся і вмер? А коли він вмер, то йому викопали яму три аршини за довгу і таку завглибшки. І вийшло, що чоловікови власне лише сі три аршини й потрібні. Сі три аршини потрібні кождому, непременно --

тякає нас на думку і на увіренність в можливість безгранично побільшувати витворчість землі себто тих продуктів, які она родить.

Наколи навіть чоловік дійшов вже тепер до висшої точки і не міг би вже ні на одну пядь поширити площу здібної землі, наколиб на землі дійсно стало тісно жити, — все одно, у него булоби стілько діла і стілько можливости випродукувати з тої землі, яка є, стільки пшениці і різних других продуктів, що йому прийшлоб ся думати не о тім, щоб зменшити народне населенє, а о тім, щоб його побільшити, і мати в такий спосіб можливість справитись з належною йому задачею.

Значить, що не в землі, не в її недостатках і не в її нездалости криє ся причина існуючої в світі бідноти і народних бід. Залежить се від несправедливого розділеня землі поміж ріжними клясами населеня живущого на землі, яка знаходить ся в

і при тім, конечно, як приватна власність. А от вся та, що він має більше йому в дійсности непотрібна — і непотрібна через те, що она вся повинна бути загальним громадським майном і знаходитись в громадськiм користаню.

Наколиб се так було, то багато річей в життю йшлоб не так, як йде тепер, а трошки инакше, а то зівсім по другому. Не жалївби ся чоловік, що на сьвітї жити стало тїсно та землі мало. Мальтус, як ми видїли, доказував навідворіть. Є таких багато, що і тепер готові повторяти слова сего економїста, а другі, може й від душі згідні з ним. Але й він і они дуже і дуже помиляють ся.

